

ФОРМУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ЗДІЙСНЕННЯ МОРАЛЬНИХ ВЧИНКІВ

У статті розглядаються форми позакласної роботи з підлітками, що сприяють формуванню в них позитивної мотивації до здійснення моральних вчинків.

Ключові слова: підліток, позакласна робота, позитивна мотивація, моральний вчинок.

В статье рассматриваются формы внеклассной работы с подростками, которые способствуют формированию у них положительной мотивации к совершению моральных поступков.

Ключевые слова: подросток, внеклассная работа, положительная мотивация, моральный поступок.

In the article we can see how the theoretical basis of forming moral action is analyzed, and it's meaning and structure are concerned.

Keywords: The teenager, the outschool work, the moral action, positive motivation.

Постановка проблеми. В умовах орієнтації всіх сфер суспільства на гуманістичні цілі і загальнолюдські цінності особливого значення набуває проблема морального виховання підростаючого покоління. Формування у підлітків основ моральної поведінки, здатності здійснювати моральні вчинки свідомо є важливою умовою оздоровлення сучасного кризового соціуму.

Важливою складовою морального вчинку є позитивна мотивація діяльності. У психологічній науці проаналізовані природа мотивів моральних вчинків, їх механізми, розвиток і трансформація (В. Асеев, І.Бех, В. Вілюнас, О. Кононко, О. Леонт'єв, В. Мерлін, Х. Хекхаузен, П. Якобсон).

Проте, вивчення масової практики свідчить про те, що ця проблема залишається невирішеною і потребує пошуку нових шляхів для її розв'язання.

Метою даної статті є розгляд форм позакласної виховної роботи, які сприяють формуванню у підлітків позитивної мотивації до здійснення

моральних вчинків.

Розуміння мотивів поведінки і діяльності та уявлення про механізми їхнього утворення мають дуже важливе значення для формування у підлітків моральних вчинків. Саме від мотивів залежить, що являє собою той чи інший вчинок, яке значення і цінність вони мають для окремого індивіда. Мотиви поведінки відображають способи реагування, як спонтанні, так і керовані, на життєві реалії і виражають моральну зрілість підлітків в осягненні ними оточуючого світу. Сформованість мотивації у підлітків визначає їх потребу у моральній діяльності і моральних вчинках зокрема.

Формування потреб, бажання поводитись і діяти морально вимагає виховання в учнів моральних якостей. У підлітковому віці джерелом виникнення моральних потреб і мотивів стають внутрішні протиріччя, які переживає особистість. Тому процес виховання моральних якостей відбувається ефективно й результативно, якщо у безпосередніх й опосередкованих виховних впливах учителя на особистість підлітка враховуються переживання підлітками протиріч між досягнутим і необхідним рівнями моральної вихованості, що стимулює дітей до активної роботи над собою.

Часто внутрішні протиріччя постають як усвідомлені переживання підлітком певного «розриву», «розбіжності» між тим, якою вона є, якими моральними якостями наділена, і тим, якою вона повинна бути, яких моральних якостей їй не вистачає.

Виховання моральної поведінки у підлітків може бути лише тоді ефективним, якщо в його основу покладено створення відповідних умов і формування внутрішніх стимулів в основі яких лежать потреби, що спонукають до активності і збуджують прагнення підлітка до виховання в собі тих чи інших моральних якостей [4, 79].

У зв'язку з цим спільно із психологами шкіл була розроблена і запропонована вчителям методика вивчення мотивації дитячих вчинків, яка допомогла вчителям краще зрозуміти підлітків на початковому етапі роботи і запропонувати дітям ті форми позакласної роботи, які відповідають їх нахилам, здібностям і можливостям якнайповніше реалізувати себе.

Психологічними службами шкіл, було проведене тестування мотивованості моральних вчинків, яке показало, що здійсненню моральних вчинків підліткам заважають конфліктні ситуації, які часто виникають у процесі позакласної роботи.

Тому у всіх групах на визначеному етапі формування морального вчинку робота була спрямована на створення педагогічних умов, використання методичних прийомів, які стимулювали б підлітків подолати власні внутрішні протиріччя, осмислювати моральні потреби і мотиви у тренінгових заняттях моральної спрямованості.

Позитивний результат у процесі формування морального вчинку у школярів дало використання аналізу конфліктних ситуацій. Засвоєння способів побудови взаємин із ровесниками у процесі колективної діяльності стимулювало розвиток морально-етичних якостей особистості. З цією метою психологи пропонували дітям вирішити ситуації розриву діяльності, тобто такі ситуації, вирішення яких призводить до порушення способу і результату дії.

Моделювання ситуацій розриву давало можливість підліткам здійснювати моральний вибір. Дітям пропонувалось знайти рішення у взаєминах школярів, без якого є неможливою подальша творча робота. Діти відмітили, що і в реальному житті такі «розриви» виникають досить часто, і що вміння вирішувати конфлікти є для них дуже важливим. Більше того, у багатьох випадках воно, на думку дітей, може розглядатись однією із форм морального вчинку.

Ситуації розриву діяльності сприяли тому, щоб предметом діяльності та свідомості дітей ставали моральні аспекти їхніх взаємин з оточуючими, що спонукало їх до налагодження толерантних і доброзичливих стосунків, до сприйняття людини як найвищої цінності. Такі ситуації допомагали підліткам усвідомити, що людина є найвищою цінністю, тому потрібно з повагою ставитись до оточуючих і прагнути до доброзичливих стосунків. У моделюванні ситуацій враховувались внутрішні стимули (інтерес до позакласної діяльності підлітків, особиста значущість, потреба в спілкуванні і т.д.) та зовнішніх (романтика, суспільна значущість, змагання і т.д.). Це

спонукало вихованців до правильного морального вибору, усвідомлення цінності гармонійних взаємин з оточуючими, відповідальності за власну поведінку, прийняття рішень, духовно-моральне самозростання.

На формування позитивної мотивації у підлітків мала неабиякий вплив довіра до вихованців або «авансування особистості».

«Авансування особистості» передбачало заохочення підлітків до тих моральних дій і вчинків, які поки що не стали для них звичкою.

З цією метою з дітьми проводились рольові ігри, в яких діти могли закріпити навички моральної поведінки. Ефективність рольової гри забезпечувалась актуалізацією етичних знань, можливістю випробування різних стратегій, активністю та ініціативністю учасників гри.

Проведення психологічних практикумів мало виховний ефект у комплексі з виховними заходами, які проводили класні керівники.

На формування мотивації до моральних вчинків великий вплив мало те, якими моральними взірцями та ідеалами керуються діти. Опитування показало, що свої моральні взірці діти наділяють добротою (86,2%), зичливістю (74,6%), шляхетністю (68,6%), вихованістю (53,1%), вимогливістю до себе (48,4%), умінням дружити (48,4%), ініціативністю (32,6%), почуттям обов'язку (28,8%), відповідальністю (28,8%), повагою до оточуючих (20,4%), врівноваженістю (18,2%), правдивістю (18,2%), моральною принциповістю (18,2%), скромністю (10,5%), тактовністю (10,5%), терпимістю (8,6%), товариськістю (7,6%), цілеспрямованістю (7,6%), честю (7,6%), чесністю (5,4%), щедрістю (3,8%).

Формування моральних зразків може здійснюватись також і на заняттях з позакласного читання, де вчитель повинен спеціально акцентувати увагу на моральній оцінці твору.

Поняття честі і гідності набувають неабиякого ціннісного значення у житті підлітків і їх взаємовідносинах з оточуючими. Їх мотиваційна спрямованість ґрунтується на потребах підлітків у самоствердженні в середовищі ровесників. Осмислення власної порядності, громадського визнання впливають на самооцінку дитини. З одного боку, виховання честі і гідності є метою морального виховання, а з другого - спонукають до моральних вчинків. Названі

моральні якості забезпечують моральну поведінку дитини навіть тоді, коли вона перебуває поза педагогічним впливом вихователя. Для підлітків важливо керуватися почуттям власної гідності у вчинках. Застосування особистісно орієнтованої технології допомагає оптимізувати виховний процес і добитися більш високих результатів у формуванні моральних вчинків, честі і гідності у моральній поведінці підлітків.

Культивуючи такі моральні якості як честь і гідність класні керівники стимулювали вироблення дітьми кодексів честі класних колективів, спрямованих на вироблення групових норм поведінки у класі та за його межами. Такі заняття розглядались нами у контексті організації і розвитку досвіду спільного рішення проблем як мотиваційного етапу у формуванні досвіду морального вчинення.

Важливим моментом в організації такої діяльності є врахування окремих ідей, пропозицій у загальному творчому процесі і кінцевому результаті. Така організація від особистісного до загального проводилась у формі «мозкового штурму», де діяла заборона на критику ідей, заохочення розвитку ідей. Отримані результати об'єднувались у єдиний список, після чого спеціально створена група експертів узгоджували його із зазначеними на початку роботи вимогами і проводила ранжування.

Свою актуальність у процесі формування мотивації до здійснення моральних вчинків показали диспути, на яких діти відстоювали стиль ціннісної для них вчинкової діяльності.

Морально-ціннісні взаємини, які складаються у підлітків з товаришами створюють ієрархічну структуру мотивів. Практика показує, що дитина повинна мати умови для самореалізації, вміти керувати власними діями, контролювати себе, мати позитивний досвід пізнання і засвоєння дійсності, усвідомлювати себе частиною соціуму, космосу.

Діти старшого підліткового віку зазначили, що для них важливо користуватися авторитетом серед товаришів (72,3%), бути незалежними у своїх вчинках (69,8%), привертати до себе увагу своїми вчинками (41,9%), знайти своє місце у житті (58,5%), знаходити вихід із будь-якої конфліктної ситуації

(49,8%), мати можливість проявляти свої здібності (46,5%), впливати на прийняття важливих рішень (40,3%), вміти обмежувати себе у бажаннях (19,5%), здійснювати такі вчинки, за які б не було соромно (9,8%), жити гідно (8,6%).

У той же час підлітки критикували себе за вияви грубощів (36,5%), агресивності (19,8%), лінощі (19,8%), байдужість (8,9%), егоїзм (6,8%), низький культурний рівень (5,4%), зухвалість (5,4%), брехливість (4,8%), заздрощі (3,7%), шкідливі звички (3,7%). Таке критичне ставлення до себе допомагало виявити інтерес підлітків до самотворення, як ще одного чинника позитивної мотивації у формуванні моральних вчинків.

Розроблена спільними зусиллями «Програма школи морального зростання» допомогла підліткам краще зрозуміти себе і власні можливості у формуванні моральних вчинків і включала: самоаналіз, самооцінку, накреслення перспектив, подолання власних недоліків і шкідливих звичок, організацію самоконтролю, самооцінки, самозвіту; пошук і вибір позакласної творчої діяльності, яка б максимально сприяла б процесу самовиховання і самовдосконалення.

Робота над собою включала самотестування та самоспостереження, що дозволяло учням зрозуміти себе, намалювати власний моральний портрет, використовувати аутотренінги з елементами самонавіювання, орієнтовані на подолання тривожності, невпевненості у собі, спрямованих на успіх моральної діяльності, активізацію вольових зусиль. Ефективність довели вправи, побудовані на «діалозі з собою» та розвитку і формуванні емпатії як чинника позитивної мотивації до здійснення моральних вчинків.

У роботі над собою широко застосовувались вправи для самопізнання, зміст яких полягав в досягненні підлітками внутрішнього світу, внутрішнього життя та логіки вчинків інших людей через особистісне бачення і сприйняття. Такі вправи спонукали школярів до роздумів, результатом яких ставало розпізнавання мети та мотиву, моральних якостей, які лежать в основі людських вчинків.

Деколи підлітки використовували і власні спостереження у

змодельованих ними ситуаціях і намагалися спрогнозувати наслідки боротьби мотивів як для окремої особистості, так і для оточуючих. Як показали спостереження, підлітки відтворюючи в пам'яті події, синтезували і аналізували їх на основі свого життєвого досвіду, визначаючи мотиви, якими могла керуватись особистість у їх здійсненні.

Вправи, в основу яких була закладена ідея боротьби мотивів дуже часто відображали внутрішній стан і шукання самих підлітків, їх сумніви і сподівання. Долаючи власні протиріччя, підлітки вчилися керуватися у своїх діях альтруїстичними мотивами і приймати відповідні рішення, які зрештою переростали у моральні вчинки. Заохочення і стимулювання до самовиховання допомогло у знятті психологічних бар'єрів, формуванні адекватного розуміння і оцінювання власних можливостей, формування у них моральних якостей, підвищення здатності до самоконтролю і самоорганізації, в оволодінні засобами самоудосконалення, у виробленні позитивної мотивації до моральних вчинків та відповідної стратегії поведінки.

Отже, формування мотивів є важливою характеристикою процесу морального становлення дітей підліткового віку, який стимулює і в той же час підтримує поведінкову активність. Результати дослідження довели, що систематична актуалізація і спонукання дотримання моральних вимог переростають у погляди і переконання особистості за умов, коли вони відповідають внутрішнім потребам та етичним ідеалам. Ефективність формування позитивної мотивації до моральних вчинків у підлітків залежить від грамотної організації позакласної творчої діяльності етичної спрямованості.

Література

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. - М.: Мысль, 1976. -157 с.
2. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. - М.: МГУ, 1990. 118 с.
3. Класний керівник у сучасній школі: Методичний посібник / В.М.Оржеховська, О.І.Пилипенко та ін. – Київ, 1996. - 156 с.
4. Юдин Э.Г Системный подход и принцип деятельности. - М.: Наука, 1978. - 392 с.